

ADRIAN NIEWĘGŁOWSKI

O KOPIOWANIU KSIĄŻEK PRZEZ BIBLIOTEKI*

I. Mimo że od uchwalenia obecnie obowiązującej ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych¹ wkrótce upłynie dwadzieścia lat, spór pomiędzy użytkownikami bibliotek a samymi bibliotekami, dotyczący wykonywania przez biblioteki reprodukcji na indywidualne zamówienie, wydaje się być nieśmiertelny. Użytkownicy, powołując się na przepisy o dozwolonym użytku osobistym, oczekują sporządzania przez biblioteki kserokopii książek czy magazynów w całości. Argumentują przy tym, że ograniczanie zakresu kopiowanych stron utrudnia im korzystanie ze zbiorów, ponieważ aby skopiować całość książki czy czasopisma, muszą udawać się do biblioteki wielokrotnie albo powiełać je poza biblioteką. Biblioteki zaś, w obawie przed ewentualną odpowiedzialnością wobec autorsko-uprawnionych, ograniczają na ogół w swych regulaminach zakres kopiowania zbiorów na indywidualne zamówienie.

Dobłą ilustracją sygnalizowanego problemu jest orzeczenie Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z 9 grudnia 2011 r.² W orzeczeniu tym Sąd uznał za niedozwolone i zakazał stosowania przez Miejską Bibliotekę Publiczną im. Marii Dąbrowskiej w Słupsku w obrocie z konsumentami postanowienia wzorca umowy o następującej treści: „W przypadku dokumentów chronionych prawem autorskim, zgodnie z Ustawą z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, MBP może wykonywać reprodukcje lub reprodukcje cyfrowe o objętości nie przekraczającej 1 arkusza wydawniczego (ok. 22 stron)”.

Już po wydaniu wspomnianego wyżej wyroku wywiązała się dyskusja w mediach, przy czym już same nagłówki artykułów prasowych³, wskazywały na dominującą, krytyczną ocenę stosowanej przez biblioteki praktyki, związanej

* Praca naukowa finansowana ze środków budżetowych na naukę w latach 2010–2013 jako projekt badawczy (Nr projektu: N N110 150039).

¹ Ustawa z 4.02.1994 r. o Prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jedn. Dz.U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631 ze zm.), dalej: „pr. aut. i pr. pokr.”

² Sygn. XVII Amc 113/11, miejsce publikacji: SIP LEX Nr 1169375.

³ *Biblioteczne limity kserowania ograniczają dostęp do informacji*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 13 grudnia 2011 r., <http://edgp.gazetaprawna.pl/index.php?act=mprasa&sub=article&id=390395>, dostęp 1.11.2013; K. Żaczekiewicz-Zborska, *Biblioteki łamią prawo*, artykuł zamieszczony w Portal LEX, <http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/biblioteki-lamia-prawo>, dostęp 1.11.2013.

z ograniczaniem zakresu wykonywanych przez nią reprodukcji. Kwestia jednak kopiowania egzemplarzy utworów przez biblioteki, co będą starał się wykazać, nie jest jednak wcale tak jednoznaczna i oczywista, jak z pozoru mogłoby się wydawać.

II. Wśród argumentów przeciwko ograniczaniu przez bibliotekę zakresu reprodukcji wykonywanych na indywidualne zamówienie, jeden wydaje się być podnoszony najczęściej. Mianowicie, przepis art. 23.1 pr. aut. i pr. pokr., który pozwala nieodpłatnie korzystać z już rozpowszechnionego utworu w zakresie własnego użytku osobistego, nie ogranicza zakresu kopiowania egzemplarza utworu do konkretnej ilości stron.

Z powyższym stwierdzeniem nie sposób polemizować. Zauważmy jednak, że na dozwolony użytek osobisty w celu wykonania reprodukcji może się powołać użytkownik, a nie biblioteka. Jeżeli więc przykładowo czytelnik jest w posiadaniu egzemplarza utworu, może wykonać jego kserokopię w ramach dozwolonego użytku. Czymś innym jest kwestia, której dotyczy wiele kontrowersyjnie ocenianych postanowień regulaminów bibliotecznych, ograniczających zakres reprodukcji wykonywanych przez biblioteki dla czytelników. Kwestię tę można sprowadzić do następującego pytania: na jakiej podstawie prawnej biblioteka może dla użytkownika wykonać reprodukcję utworu?

Zwielokrotnienie utworu jest niewątpliwie wkroczeniem w sferę majątkowych praw autorskich (por. art. 17 pr. aut. i pr. pokr.) i bez zgody osoby autorsko-uprawnionej może to zrobić tylko ten, kto ma do tego licencję ustawową przewidzianą w przepisach o dozwolonym użytku (lub licencję umowną). Nie ma znaczenia, czy osoba, która będzie z takiej kopii utworu korzystać ma do takiego korzystania prawo, ponieważ najpierw reprodukcja musi w ogóle powstać i, jak już zauważyłem, osoba która tę reprodukcję stworzy (np. biblioteka) musi mieć do tego upoważnienie.

W przypadku bibliotek źródła upoważnienia do sporządzenia reprodukcji utworu należy poszukiwać nie w przepisach o dozwolonym użytku prywatnym, ale o dozwolonym użytku publicznym. Jest tak już tylko z tego powodu, że w ramach dozwolonego użytku osobistego utwór może być udostępniany pomiędzy osobami pozostającymi ze sobą w związku osobistym, w szczególności pokrewieństwa, powinowactwa lub w stosunku towarzyskim (por. art. 23.2 pr. aut. i pr. pokr.), a takowy pomiędzy biblioteką i czytelnikiem nie zachodzi⁴. Co więcej, dozwolony użytek osobisty adresowany jest tylko do osób fizycznych⁵ i również to wyklucza możliwość powołania się na niego przez bibliotekę w celu wykonania

⁴ Por. K. Gienas [w:] E. Ferenc-Szydełko (red.), *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 193; E. Traple, [w:] *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, J. Barta i R. Markiewicz (red.), Warszawa 2011, s. 240–241.

⁵ J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa 2008, s. 116–117.

reprodukcji (biblioteki są osobami prawnymi lub jednostkami organizacyjnymi innych podmiotów, np. jednostek samorządu terytorialnego).

Granice dopuszczalnego zwielokrotniania utworów przez biblioteki wyznacza w prawie autorskim przepis art. 28 pr. aut. i pr. pokr. W świetle tej regulacji biblioteki, archiwa i szkoły mogą:

- 1) udostępniać nieodpłatnie, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze utworów rozpowszechnionych;
- 2) sporządzać lub zlecać sporządzanie egzemplarzy rozpowszechnionych utworów w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów;
- 3) udostępniać zbiory dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek.

Przepis art. 28 pkt 2 pr. aut. i pr. pokr. zezwala bibliotece sporządzić egzemplarz utworu (np. wykonać kserokopię egzemplarza użyczonego przez inną instytucję kultury) w ściśle określonych celach, związanych z uzupełnieniem, zachowaniem lub ochroną własnych zbiorów. Cele te są ujęte wąsko, a omawiany przepis jest wyjątkiem od reguły monopolu autorsko-uprawnionego na sporządzanie egzemplarzy (nie można go więc interpretować rozszerzająco). Niewątpliwie, wykonanie kopii utworu dla czytelnika biblioteki nie następuje ani w celu uzupełnienia, ani ochrony, ani wreszcie zachowania zbiorów biblioteki. Celem tym jest na ogół umożliwić mu korzystania z utworu w granicach dozwolonego użytku prywatnego.

Nawet pobieżna lektura przytoczonego wyżej przepisu nasuwa więc ważne dla prowadzonej analizy spostrzeżenie. W literaturze prawniczej nie bez racji zauważa się⁶, że art. 28 pr. aut. i pr. pokr. nie odnosi się do autoryzacji przypadków sporządzania przez bibliotekę kopii utworu, na żądanie indywidualnego użytkownika. Ujmując rzecz szerzej, trudno jest w ogóle w przepisach prawa autorskiego, poświęconych dozwolonemu użytkowi, wskazać taką regulację, która upoważniałaby biblioteki do wykonywania kompleksowych usług reprograficznych na rzecz użytkowników. Podobne problemy występują na tle regulacji dozwolonego użytku w innych państwach europejskich, na co zwraca się uwagę w piśmiennictwie⁷.

Mając powyższe na uwadze trzeba przyznać, że obawy bibliotek związane ze sporządzaniem egzemplarzy utworów na indywidualne zamówienie nie są bezpodstawne.

⁶ K. Gienas [w:] E. Ferenc-Szydełko (red.), *Ustawa..., op. cit.*, s. 226.

⁷ Ch. Geiger, F. Macrez, A. Bouvel, S. Carre, Th. Hassler, J. Szmidt-Szalewski, *What limitations to Copyright in the Information Society? A Comment on the European Commissions Green Paper 'Copyright in the Knowledge Economy'*, II C – International Review of Intellectual Property and Competition Law 2009, nr 4, s. 412 i n.

III. Ograniczanie przez biblioteki w regulaminach zakresu reprodukcji do jednego arkusza wydawniczego ma oparcie w przepisie art. 30 pr. aut. i pr. pokr. Zgodnie z jego treścią ośrodki informacji lub dokumentacji mogą sporządzać i rozpowszechniać własne opracowania dokumentacyjne oraz pojedyncze egzemplarze, nie większych niż jeden arkusz wydawniczy, fragmentów opublikowanych utworów. Dozwolony użytek przysługujący ośrodkom informacji i dokumentacji jest odpłatny – twórca albo właściwa organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi jest uprawniona do pobierania od ośrodków informacji i dokumentacji wynagrodzenia za odpłatne udostępnianie egzemplarzy fragmentów utworów.

W powyższym przepisie nie zostało jednoznacznie określone to, czym dokładnie są ośrodki informacji i dokumentacji. Nie wyjaśnia on również co oznacza sformułowanie „własne opracowanie dokumentacyjne”. Istotne jest jednak, że pozwala on rzeczonym ośrodkom sporządzić i rozpowszechnić pojedynczy egzemplarz – *lege non distinguente* – również dla zainteresowanego użytkownika, na jego indywidualne zamówienie.

Biblioteka mieści się w szerokim pojęciu ośrodka informacji i dokumentacji, który może sporządzać reprodukcje fragmentów utworów powołując się na przepis art. 30 pr. aut. i pr. pokr. Skoro wobec tego w takim zakresie biblioteka jest ustawowo upoważniona do wykonywania kopii utworu m.in. na indywidualne zamówienie, nie można zgodzić się z tezą, że ograniczenie zakresu kopiowania stron przez bibliotekę powinno być uznane za niedozwolone, gdyż narusza dozwolony użytek prywatny. W takim rozumowaniu zaznacza się zresztą błąd przesunięcia kategoriałnego; czym innym jest dozwolony użytek publiczny (a tylko na taki może ewentualnie powołać się biblioteka) a czym innym dozwolony użytek prywatny (który przysługuje użytkownikowi). Czytelnik, powołując się na swój użytek osobisty, nie może „wymuszać” na bibliotece (ani na kimkolwiek innym) dokonania zwielokrotnienia, które mogłoby doprowadzić do naruszenia prawa autorskiego przez podmiot wykonujący reprodukcję. Ograniczanie zakresu kopiowanych stron do arkusza wydawniczego w regulaminach bibliotek ma więc podstawę normatywną.

IV. Zabrzmi to jak truizm, ale biblioteka ma za zadanie przede wszystkim używać czytelnikom egzemplarze utworów. Czytelnik natomiast, otrzymawszy egzemplarz, może w granicach dozwolonego użytku wykonać jego kopię lub zlecić to punktowi kserograficznemu. Z faktu jednak, że użyczenie egzemplarza utworów stanowi zadanie biblioteki, nie wynika jeszcze *per se* roszczenie dla czytelnika o wykonywanie przez bibliotekę reprodukcji. Gdyby przyjąć inaczej, trzeba by też uznać, że takie roszczenie stanowi obciążenie prawa rzeczowego (prawa własności), jakie przysługuje bibliotece w stosunku do egzemplarza utworu. Egzemplarz utworu jest jak wiadomo rzeczą ucieleśniającą utwór, stanowiącą przedmiot prawa własności (biblioteki względnie jednostki, w skład której biblioteka wcho-

dzi – np. uczelni). Jeżeli właściciel jakiegokolwiek egzemplarza utworu miałby być zobowiązany do tego, żeby na rzecz jakiegokolwiek osoby sporządzać jego kopie – to takie ograniczenie prawa własności musiałyby wynikać z przepisu lub z umowy, nie należy go natomiast domniemywać.

Żadna regulacja prawa autorskiego czy innej ustawy nie zobowiązuje bibliotek do wykonywania na rzecz czytelników kserokopii utworów w całości, a skoro tak, to trudno wobec tego uznać ograniczanie przez biblioteki ilości powielanych stron za niedozwolone, zwłaszcza, jeśli za takim ograniczeniem przemawia prawnie uzasadniona troska o poszanowanie cudzych praw autorskich.

V. Analizując dopuszczalność wykonania usługi kserograficznej przez bibliotekę należy wziąć pod uwagę jeszcze jeden problem. Mianowicie zawsze trzeba ustalić, kto dokładnie tę kserokopię wykonuje.

Punkty kserograficzne, wykonujące na rzecz użytkowników kserokopie nie należą niekiedy do bibliotek, tylko do osób trzecich. Biblioteki – za odpłatnością – wynajmują tym osobom określoną powierzchnię, na której umieszczone są kserokopiarki obsługiwane przez osoby niezwiązane z biblioteką (są one pracownikami lub zleceniobiorcami osób, które zarobkowo trudnią się usługami kserograficznymi). Opłaty za wykonanie kserokopii czytelnicy, po udostępnieniu egzemplarza przez bibliotekę, uiszczają punktom kserograficznym. Jest tak również wówczas, gdy procedura wykonania kopii przebiega w ten sposób, że po zaznaczeniu stron podlegających skserowaniu, to pracownik biblioteki przekazuje egzemplarz do punktu ksero i odbiera go, po wykonaniu usługi (czytelnik wówczas opłaca jedynie usługę odbierając kserokopię egzemplarza).

Podstawę wykonania powyższej usługi reprograficznej stanowi przepis art. 20¹ pr. aut. i pr. pokr. Zgodnie z jego treścią, posiadacze urządzeń reprograficznych, którzy prowadzą działalność gospodarczą w zakresie zwielokrotniania utworów dla własnego użytku osobistego osób trzecich, są obowiązani do uiszczania, za pośrednictwem organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, opłat w wysokości do 3 % wpływów z tego tytułu na rzecz twórców oraz wydawców, chyba że zwielokrotnienie odbywa się na podstawie umowy z uprawnionym. Opłaty te przypadają twórcom i wydawcom w częściach równych.

Kopiowanie na podstawie powyższego przepisu, ilekroć następuje na cele dozwolonego użytku czytelników składających zamówienie, nie łączy się z wkroczeniem w sferę monopolu prawn-autorskiego⁸. Jeżeli dokonuje go np. punkt kserograficzny znajdujący się na terenie biblioteki, działa on na podstawie art. 20¹ pr. aut. i pr. pokr. i wówczas, ewentualne przekroczenie granic dozwolonego korzystania z utworu, należałoby ocenić w relacji usługodawca (punkt ksero) – usługobiorca (czytelnik), a nie w relacji biblioteka (użyczający egzem-

⁸ Por. E. Ferenc-Szydełko [w:] E. Ferenc-Szydełko (red.), *Ustawa..., op. cit.*, s. 171–172.

plarz) – czytelnik (biorący egzemplarz w użyczenie). Skoro to nie biblioteka wykonuje usługę reprograficzną, nie musi ona w swoim regulaminie uzasadniać dopuszczalności sporządzenia kopii utworu (może to ewentualnie uczynić przedsiębiorca prowadzący punkt ksero, w regulaminie wykonania usług).

Biblioteki mogą być jednak posiadaczami urządzeń kopiujących i usługi reprograficzne mogą teoretycznie wykonywać pracownicy bibliotek. Jeżeli uznamy, że świadczenie tych usług jest jakąś formą uczestnictwa biblioteki w działalności gospodarczej (usługi świadczone są odpłatnie, w sposób zorganizowany i ciągły, przy czym zyski przeznaczane są na działalność statutową bibliotek), to wydaje się, że nie tylko punkty ksero, ale również same biblioteki mogą powołać się na przepis art. 20¹ pr. aut. i pr. pokr., w celu uzasadnienia dopuszczalności świadczenia usług reprograficznych. Przepis ten odnosi się przecież do „posiadaczy urządzeń reprograficznych, którzy prowadzą działalność gospodarczą w zakresie zwielokrotniania utworów dla własnego użytku osobistego osób trzecich”, co w analizowanym przypadku może objąć także bibliotekę.

Biblioteka, która prowadzi powyższą działalność gospodarczą, może wykonywać reprodukcje utworów nawet w całości, powołując się na przepis art. 20¹ pr. aut. i pr. pokr. Wiele jednak bibliotek nie prowadzi takiej działalności, a nawet jeśli mają własne punkty kserograficzne wykonują niejednokrotnie odbitki „po kosztach”, bez nakierowania na zysk. Tęgo typu biblioteki zamieszczają w swych regulaminach ograniczenia zakresu reprodukcji egzemplarzy utworów.

VI. Przeprowadzona analiza prowadzi do refleksji, że ograniczenie przez biblioteki zakresu reprodukcji dokonywanych dla czytelników jest w wielu przypadkach uzasadnione. Prawo autorskie nie przyznaje bowiem bibliotekom generalnego upoważnienia do reprodukcji egzemplarzy utworów w całości na indywidualne zamówienie. Nie powinno się przy tym argumentować, że na rzecz takiego działania przemawia zupełna oczywistość kserowania utworów w całości i uzasadnione potrzeby użytkowników. Lektura przepisów prawa autorskiego nie prowadzi do wniosku, że działanie to jest oczywiście dopuszczalne, a potrzeby użytkowników, związane z dozwolonym użytkowaniem osobistym, nie mogą czynić z biblioteki „zakładnika” w sytuacji, w której musi ona wskazać podstawę prawną swojego działania. Reprodukacja nie będzie uznana za niedozwolone zwielokrotnienie, naruszające uprawnienia autorsko-uprawnione tylko wtedy, gdy będzie miała taką właśnie podstawę.

Takiej podstawy nie stanowią przepisy o dozwolonym użytku osobistym, ponieważ na nie biblioteki, nie będąc osobami fizycznymi, nie mogą w ogóle się powoływać. Podstawą tą może być przepis art. 30 pr. aut. i pr. pokr., jednak ten akurat przepis uzasadnia tezę, że ograniczenie zakresu reprodukcji do jednego arkusza wydawniczego jest słuszne. Jeśli biblioteka prowadzi działalność gospodarczą w zakresie zwielokrotniania utworów dla własnego użytku osób trzecich, może powołać się na przepis art. 20¹ pr. aut. i pr. pokr. i dokonać reprodukcji

utworu w całości (jeśli oczywiście odprowadza opłaty wskazane w tym przepisie). Nie każda jednak biblioteka prowadzi taką działalność i wówczas powołanie się na art. 30 pr. aut. i pr. pokr. stanowi ostatnią szansę uzasadnienia dopuszczalności wykonania reprodukcji na rzecz użytkownika.

Postanowienia regulaminów bibliotecznych ograniczające reprodukcję na zamówienie czytelnika do arkusza wydawniczego nie zawężają zakresu jego dozwolonego użytku osobistego w sposób nieusprawiedliwiony. Za takie nieusprawiedliwione ograniczenie należałoby uznać klauzulę, która zabraniałaby czytelnikowi biorącemu egzemplarz w użyczenie sporządzić jego kopię np. w punkcie kserograficznym znajdującym się poza biblioteką. Na ogół jednak regulaminy biblioteczne nie odbierają nikomu możliwości wzięcia egzemplarza w użyczenie i samodzielnego sporządzenia kopii.

O KOPIOWANIU KSIĄŻEK PRZEZ BIBLIOTEKI

Streszczenie

Niniejszy artykuł dotyczy ważnego problemu praktycznego; mianowicie, czy biblioteki zasadnie ograniczają w swych regulaminach możliwość wykonywania przez nie reprodukcji egzemplarzy utworów na zamówienie czytelników do jednego arkusza wydawniczego (ok. 22 stron). Zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie często uznaje się takie ograniczenie za niedozwolone. Autor analizuje problem ograniczenia zakresu reprodukcji na indywidualne zamówienie pod kątem obowiązujących w prawie autorskim przepisów o dozwolonym użytku, próbując odpowiedzieć na pytanie, czy ograniczenia te, stosowane przez wiele bibliotek, są uzasadnione.

ON PHOTOCOPYING BOOKS BY LIBRARIES

Summary

The article deals with an important practical issue, namely, whether libraries have grounds to limit the possibility of photocopying books on readers' demand up to one editorial sheet (40,000 characters, i.e. about 22 standard A4 pages). In both court decisions and literature, this limitation is often regarded to be illicit. The author analyses the issue of limiting the amount of reproduction on demand from the perspective of current copyright regulations on permitted use and tries to answer the question whether the limitations introduced by many libraries are justified.

DE LA PROCÉDURE DE COPIER DES LIVRES PAR DES BIBLIOTHÈQUES

Résumé

L'article parle d'un important problème pratique en répondant à la question si dans leurs règlements les bibliothèques ont le droit internes de limiter la possibilité d'exécuter des reproductions des œuvres à la commande des lecteurs au nombre d'une feuille d'impression (22 pages environ). Cette limitation est jugée illicite aussi bien dans la jurisprudence que dans la doctrine. Et l'auteur analyse le problème de limitation de reproduction à la demande individuelle d'après des règlements du droit d'auteur concernant l'usage permis et il essaie de répondre à la question si ces limitations appliquées par beaucoup de bibliothèques sont justifiées.

О КОПИРОВАНИИ КНИГ БИБЛИОТЕКАМИ

Резюме

Настоящая статья касается важной практической проблемы, а именно того, обоснованно ли библиотеки ограничивают в своих регламентах возможность осуществления тиражирования экземпляров печатных произведений по запросу читателей одним издательским листом (примерно 22 страницы). Как на практике, так и в теории такое ограничение зачастую считается недозволенным. Автор анализирует проблему ограничения объема тиражирования по индивидуальному запросу под углом обязывающих в авторском праве положений о дозволенном использовании, пытаясь ответить на вопрос, являются ли данные ограничения, применяемые многими библиотеками, обоснованными.